

Програма роботи гуртка «Дозвілля» (художньо - естетичний напрям)

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

З метою якісної організації навчально-виховного процесу у гуртках позашкільного закладу та з урахуванням сучасних вимог до проведення гурткових занять, масових заходів та в зв'язку з відсутністю програм роботи гуртка організаторів дозвілля, вітальної групи затверджених МОН України, програма укладена культорганізатором Кельменецького районного дитячо-юнацького центру Хоменко Л.В. на основі багаторічної власного досвіду позашкільної діяльності та програм театрального, танцювального та вокального гуртків.

Програма - авторська, довготривала, укладена з урахуванням особливостей освітнього закладу, віку та рівня підготовки вихованців, режиму і часових параметрів здійснення діяльності, нестандартності індивідуальних результатів навчання і виховання. У програмі враховується наступність у засвоєнні й розвитку знань, вмінь та навичок здобутих вихованцями, а також взаємозв'язок з відповідними предметами шкільного курсу. Враховано регіональні особливості нашого Чернівецької області.

Автор залишає за собою право вносити корективи в програму не порушуючи концептуальних основ організації навчального процесу, традиційної структури занять передбачених програмою.

Дозвілля та масові заходи - це сукупність занять у вільний час, за допомогою яких задовольняються безпосередні фізичні, психічні і духовні потреби людини. Характерною особливістю дозвілля дітей є збільшення в ньому духовних форм і способів проведення вільного часу, що поєднують розважальність, насиченість інформацією, можливість творчості і пізнання нового.

Однією із таких синтетичних форм є гурток «Дозвілля». Вивчення азів театрального, танцювального мистецтва та вокалу, знайомство з багатим надбанням української культури, її звичаїв, обрядів, знання форм організації та проведення масових заходів - дають можливість вихованцям творчо виразити себе, сприяють розвитку розумово-емоційної активності, духовності і патріотизму.

Заняття у гуртку розвивають у вихованців художньо-творчі уміння, фантазію, ініціативу; виховують навички колективної творчої роботи, почуття обов'язку і відповідальності. Також розвивають культурно-освітній рівень гуртківців та потребу в самовдосконаленні.

На заняттях гуртківці знайомляться з різними формами масових заходів та специфікою їх проведення, розвивають та вдосконалюють навички акторської, вокальної та танцювальної майстерності.

Мета програми

- розвиток творчої особистості, здатної до самореалізації, кращих традицій сценічної діяльності;

- навчання дітей цікаво та корисно організувати свій вільний час, використовуючи різноманітні форми масово-дозвільної роботи;
- сприяння естетичному вихованню дітей;
- формування лідерів у дитячому колективі.

Основні завдання програми:

- ✓ розвивати художньо-творчі уміння, фантазію, ініціативу і формувати навички культури усного літературного мовлення;
- ✓ розвивати культурно-освітній рівень гуртківців;
- ✓ надати навички акторської майстерності;
- ✓ вдосконалювати танцювальні навички та вміння;
- ✓ формувати культуру вокального співу;
- ✓ сприяти вихованню у гуртківців відчуття національної ідентичності та самосвідомості через вивчення української культури, її звичаїв і обрядів;
- ✓ виховувати навички колективної творчої роботи, навички лідерства;
- ✓ виховувати почуття обов'язку і відповідальності.

Специфічні завдання:

- участь у підготовці та проведенні масових заходів;

Принцип організації навчання

Програма розрахована на 2 роки навчання для дівчат та хлопчиків віком від 7 до 17 років. Загальний обсяг та тривалість занять - 2 рази на тиждень по 2 години. Освітній маршрут організовано з дотриманням основного рівня навчання.

Завдання навчання:

- засвоєння знань про форми масових заходів;
- постановка мовного та дихального апарату;
- освоєння основ акторської та сценічної майстерності;
- формування навичок вокального співу;
- вдосконалення танцювальної техніки;
- практична участь у проведенні масових заходів;
- засвоєння видів художнього та музичного оформлення масового заходу:
- самостійне розроблення сценаріїв тематичних заходів та ігрових програм;
- знайомство з народним календарем, обрядами, звичаями України, українського народу, які пов'язані з його минулим та сьогоденням;
- підготовка лідерів дитячого колективу;

Організація навчального процесу

Педагогічний процес будується таким чином, щоб вихованці, отримуючи знання, опановуючи методичку організації масової роботи, розвиваючись духовно, набували сценічного досвіду, вчилися взаєморозумінню та співпраці як між собою, так і з вихованцями інших колективів.

Навчання у колективі також передбачає формування у гуртківців позитивного та оптимістичного ставлення до життя, цілеспрямованості, вміння долати труднощі, поваги, позитивних рис характеру, чуйності та уважності до оточуючих людей.

Форми організації занять

- групові;
- індивідуальні;
- контрольні заняття у вигляді підсумкових занять, вітальних картинок до різноманітних свят та заходів, показу тематичних програм, фрагментів міні вистав, агітбригад, КВН, тощо..
- практикуми;

Навчально – тематичний план (перший рік навчання)

№ з/п	Тема	Кількість годин		
		Тео рія	Прак тика	Всього
1	. Ознайомлення із завданнями та планом роботи гуртка. Розподіл обов'язків, правила поведінки. Вступний інструктаж з техніки безпеки	2		2
2	Форми проведення масових заходів	2		2
3	Знайомство з народним календарем України, який пов'язаний з її минулим та сьогоденням	4		4
4	Постановка мовного та дихального апарату	1	5	6
5	Основи акторської майстерності	1	11	12
6	Вокальна робота	2	14	16
7	Танцювальна підготовка	4	18	22
8	Музична підготовка	1	7	8
9	Постановочна робота	2	22	24
10	Репетиційна робота	2	38	40
11	Концертна діяльність		8	8
12	Підсумкове заняття	1	1	2
	Разом	20	124	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступне заняття (2 год.)

Знайомство з гуртківцями, з'ясування їх творчих інтересів, здібностей, захоплень. Ознайомлення з метою та завданнями гуртка, планом роботи на навчальний рік. Вступний інструктаж з безпеки життєдіяльності вихованців.

Форми проведення масових заходів (2 год.)

Для того, щоб цікаво організувати роботу в вільний від навчання час, необхідно знати форми організації та проведення масових заходів. Організатору дозвілля необхідно бути знайомим з кожною з них. Тому пропонуються до вивчення наступні теми:

- пізнавальні форми роботи;
- художні форми роботи;
- організаційні і спортивно-туристичні форми роботи;
- розважальні форми роботи;
- масово-виготовні форми роботи;
- конкурсні форми роботи.

Особливості та відмінності форм: Агітбригада. Вікторина. Зустріч. Диспут. Жива газета. Клуб. КВН. Гра. Конкурс. Концерт. Мітинг. Лінійка. Олімпіада. Вогник. Свято. Народне свято. Урочисте засідання. Вшанування. Вечір відпочинку. Змагання. Фестиваль. Юморина. Ярмарок. Експерсія. Ток-шоу (телешоу).

Знайомство з народним календарем України, який пов'язаний з її минулим та сьогоденням (4 год.)

Історія свят – найцікавіша сторінка світової культури. Усі вони пов'язані з давніми традиціями та визначними історичними подіями, кожне з них – радість, щире спілкування, розваги та частування. Протягом року учням запропоновано ряд занять, на яких вони знайомляться з народними українськими святами:

Осінні народні свята:

Свято Покрови.

Зимові українські свята:

День Святого Андрія Первозданного; День Святого Миколая; Свят-вечір; Різдво Христове; Щедрий вечір (свято Меланки); День Василя; Водохреще; Стрітення.

Весняні народні свята: Масляна; «Явдохи»; Благовіщення; Вербна неділя; Великдень;

Літні українські свята: Трійця; День Івана Купала; День Маковея; Свято Спаса.

Постановка мовного та дихального апарату (6 год.)

Для того, щоб виступ пройшов успішно, учасники повинні володіти аудиторією, необхідно, окрім ерудиції та знання ігрового матеріалу, добре володіти своїм голосом, диханням, вміти правильно, чітко та виразно декламувати. Розвиток голосу: утворення голосу та гігієна голосу. Постановка голосу та його природні дані.

Практична частина. Вправи на «зібраність» звуку: «Гудок», «Рупор», «Відлуння».

Чіткість дикції. Сценічне звучання голосних та приголосних. Робота над дикцією з використанням чистомовок та скоромовок. Бесіда «К.С. Станіславський про мову актора на сцені».

Практична частина. Вправи на тренування голосних звуків А - Я, О - Є, У - И, Е - Є. Робота над йотованими голосними. Вправи на тренування звуків Б - П, В - Ф, Д - Т, Дь - Ть, З - С, Ц, Ж - Ш, К - Г, Г - Х, М - Н, Р - Рь, Л - Ль, Ч - Ш.

Робота над чіткістю дикції на матеріалі чистомовок та скоромовок. Норми літературної вимови.

Робота над віршованим твором.

Складові логіки мови. Літературна вимова. Логічні наголоси, кінцевий або фразовий наголос, логічний наголос при однорідних членах речення, закон виділення нового поняття.

Практична частина. Вправи на перевірку правильності розстановки логічних наголосів. Логічні та психологічні паузи в тексті. Інтонації розділових знаків.

Практична частина. Підготовка та робота з читцями, привітальною групою.

Основи акторської майстерності (12 год.)

Оволодіваючи навичками сценічної діяльності, вихованцям також необхідно володіти навичками акторської майстерності, що дасть їм змогу виступати у ролі ведучих, різних персонажів тощо. Цей розділ передбачає вивчення питань:

- роль учасників в організації та проведенні культурно-масових заходів;
- етюди на тренування уваги;
- етюди на виконання ролі оповідача;
- етюди на вироблення навиків звернення до аудиторії.
- робота над ролями програм, ранків, свят.

Акторська виразність.

Практична частина. Культура жесту (сила жесту, широкий жест). Поняття «пластика».

Імітація різноманітних рухів, емоційна пластика, ходьба та біг на місці, прикладання сили до уявного предмета, компенсація уявного опору. Етюди на пластичну виразність.

Вокальна робота (16 год.)

Співоча постава. Дихання. Ознайомлення з основним положенням корпусу та голови під час співу, з основами плавного економного дихання під час співу. Чітка вимова слів, увага на ударні склади, робота з артикуляційним апаратом.

Практична частина. Прослуховування голосів вихованців із супроводом та без нього. Індивідуальна робота. Вправи з оволодіння навичками співочого дихання. Настроювання та розігрів голосового апарату вихованців. Вправи для розспівування на різні голоси та окремі склади. Вправи на дихання: лічилки, приспівки. Вправи на оволодіння навичками дикції та артикуляції.

Правильне дихання під час співу. Типи дихання. Правильна вимова. Спів в унісон, багатоголосся. Вивчення вокальних музичних творів.

Практична робота. Виконання вокальних музичних творів.

Практична частина. Поводження з мікрофоном. Робота з різними типами мікрофонів.

Танцювальна підготовка (22 год.)

Ознайомлення з такими поняттями, як «ходьба», «біг», «стрибки».

Практична частина. У комплекс включаються такі вправи: ходьба: на носках, на п'ятах, з високим підніманням коліна, навприсідки; біг (відрив, політ, приземлення): звичайний танцювальний, з високим підійманням колін; стрибки: стрибки на двох ногах з просуванням, стрибки на місці.

Танцювальні кроки, танцювальні етюди, танцювальні замальовки. Виконання танцювальних етюдів, композицій (з предметами та без предметів).

Ознайомлення з поняттями «лінія», «коло», «колона», «зірочка», «равлик» та інші.

Практична частина. Різні види ходи: природні, побутові кроки, кроки на півпальцях, кроки на півприсяді. Різні види бігу. Перешиковування: марширування з прямої лінії в колону по два та по чотири, з одного кола у два...

Поєднання вивчених елементів у комбінації. Амплітудні випадки ногами в сучасних стилях. Рухи стегон. Сучасні стрибки.

Взаємодія партнерів. Імпровізація та образи.

Робота над постановкою рук та ніг при виконанні рухів, що супроводжують пісню. Робота над рухами під музику.

Музична підготовка (8 год.)

Розвиток музичного слуху, музичної пам'яті, відчуття ритму. Ознайомлення з такими поняттями, як «ритм», «темп». Музичні розміри.

Практична частина. Вправи на розвиток музичного слуху, музичної пам'яті. Прослуховування ритмічної пісні, плескання в такт. Музично-дидактичні ігри, які розвивають висотний, ритмічний, динамічний і

тембровий слух.

Постановча робота (24 год.)

Коли організатору дозвілля потрібно організувати захід, задля активізації аудиторії, залучення її до дії, йому необхідно мати свою «скарбничку» різноманітних методів впливу на аудиторію, якими він повинен вміло користуватися. Тому пропонуються наступні завдання:

Завдання №1. Вироблення уміння невимушено поводитись на сцені. Зміст та завдання постановочної роботи в колективі (підвищування сценічної культури дітей, ознайомлення їх з кращими зразками масових заходів.

Завдання №2. Підготовка до постановочної роботи: визначення теми; підбір музичного матеріалу; прорахування музики; визначення з сюжетної лінії; визначення образів; визначення кількості учасників; визначення стилю та жанру постановки.

Завдання №3. Добір учасників для майбутньої постановочної роботи.

Завдання №4. Планування репетицій (розклад, групи, структура, час проведення, місце проведення тощо).

Завдання №5. Добір музичного матеріалу. Музичні твори можуть бути: високохудожніми, цікавими, педагогічно ціле відповідними; романтично піднесеними (створювати еталони краси); доступними щодо осягнення змісту та виконання; різноманітними (представляти різні жанри).

Завдання №6. Визначення ідейно-тематичної концепції номеру (тема номеру та ідея номеру).

Завдання №7. Сценарно-композиційний план номеру..

Завдання №8. Проведення репетицій, робота над образами.

Завдання №9. Постановка етюдів майбутньої композиції.

Завдання №10. Вимоги до костюму.

Репетиційна робота (40 год.)

Репетиції проходять у репетиційних залах чи додаткових майданчиках, а вже потім – у тому приміщенні, де буде відбуватися театралізоване дійство..

Спочатку на сцені проводяться технічні та монтувальні репетиції: Після репетицій, на яких відпрацьовується кожен номер – монтаж усіх, раніше відшліфованих номерів в епізоди, а епізодів – у цілісне видовище. Ці репетиційні години краще використати для послідовної роботи відповідно до сценарію: від прологу – до фіналу. У сценічних умовах на номер і епізод починають працювати світло, звук, декорації, бутафорія, костюми. **Прогін усього видовища.** Виконавці повинні відчувати ритм, своє місце у загальній композиції, розрахувати свої сили, час виходу на сцену. На цьому етапі перевіряється і драматургія видовища, відбувається детальний аналіз, вносяться корективи. Завершальний етап репетиційної роботи – **генеральна репетиція,**

Концертна діяльність (8 год.)

Протягом року вихованці гуртка беруть активну участь у всіх масових заходах позашкільного закладу, а також приймають участь в оглядах і конкурсах (вища оцінка роботи гуртка).

Якщо гурток «Дозвілля» працює на базі школи, то на протязі навчального року він приймає активну участь у підготовці та проведенні заходів згідно плану виховної роботи в позакласний час у тісному контакті з педагогом-організатором, активом школи, класними керівниками, адміністрацією школи.

Підсумкове заняття (2 год.)

Підведення підсумків етапу навчання, обговорення та аналіз успіхів кожного вихованця.

Прогнозований результат

На кінець першого року навчання учні повинні

Знати:

- мати поняття про форми масових заходів;
- народні свята;
- норми поведінки на сцені.

Вміти (володіти):

- спрямовувати свою фантазію за даним напрямком;
- образно мислити; .
- концентрувати увагу;
- навичками елементарної акторської майстерності;
- навичками колективної творчості.

**Навчально – тематичний план
(другий рік навчання)**

№ з/п	Тема	Кількість годин		
		Тео рія	Прак тика	Всього
1	. Ознайомлення із завданнями та планом роботи гуртка. Розподіл обов'язків, правила поведінки. Вступний інструктаж з техніки безпеки	2		2
2	Знайомство з обрядами, звичаями України, українського народу, які пов'язані з його минулим та сьогоденням	10		10
3	Методика підготовки і проведення масових заходів	6	2	8
4	Розробка сценаріїв заходів та ігрових програм.	2	10	12
5	Художнє оформлення масового заходу (15 год.)	1	7	8
6	Музичне оформлення масового заходу (9 год.)	2	10	12
7	Постановочна робота	6	36	42
8	Репетиційна робота	2	38	40
9	Концертна діяльність		8	8
10	Підсумкове заняття	1	1	2
11	Разом	20	124	144

Вступне заняття (2 год.)

Знайомство з гуртківцями, з'ясування їх творчих інтересів, здібностей, захоплень. Ознайомлення з метою та завданнями гуртка, планом роботи на навчальний рік. Вступний інструктаж з безпеки життєдіяльності вихованців.

Знайомство з обрядами, звичаями України, українського народу, які пов'язані з його минулим та сьогоденням (10 год.)

Гуртківці продовжують знайомитись не тільки з народним календарем, а також з обрядами, звичаями України. У зв'язку з цим пропонуються наступні теми:

- обереги українського народу;
- символи України;
- український народний фольклор;
- дитячі забавки, примовки, лічилки;
- обрядові пісні, щедрівки, колядки.

Методика підготовки і проведення масових заходів (8 год.)

Для того, щоб підготувати і провести масовий захід, потрібен сценарій даного заходу або сценарний план. Існує велика кількість примірних сценаріїв на різні теми за різноманітними формами. Організатор, починаючи свій захід обов'язково ураховує свої творчі, організаційні, технічні можливості, аудиторію, мету. І в кінцевому результаті з'являється вже інший сценарій – новий авторський твір, народжений на основі переробки раніше відомих сценаріїв. Задача гуртка «Дозвілля» - надати учням навички написання сценаріїв, програм, навчити правильно працювати з сценарним матеріалом, вміти його компоувати. Для цього необхідно вивчити наступні питання:

- методика створення сценарію масового заходу, етапи роботи;
- Структура свята:
 - вступ;
 - початок;
 - офіціоз;
 - масові дії;-атрибути.

Розробка сценаріїв тематичних заходів та ігрових програм. Практикуми (12 год.)

На базі отриманих знань з тем «Форми організації та проведення масових заходів» гуртківці самостійно розробляють сценарії тематичних заходів та ігрових програм.

Сценарний практикум: розробка пізнавально-ігрової програми для дітей середнього шкільного віку;
розважально-пізнавальної програми для дітей молодшого шкільного віку;
розробка тематичної програми;
створення програм агітбригади для дітей старшого шкільного віку.
Розробка сценарію народного свята.

Художнє оформлення масового заходу (8 год.)

Важлива роль зображувальних засобів у театралізованих масових формах. Вдало знайдене оформлення може створити сценічний образ усього свята, програми тощо. Яскравими засобами наочності можуть стати панно, емблеми, рухливі, легко змінювані, деталі оформлення, зручний, оригінальний реквізит, музика, світло. Для цього необхідно розкрити такі теми:

- художнє оформлення програми;
- художнє – тематичне оформлення свята;
- ігровий реквізит;

Практикум: «Ескіз художнього оформлення масового заходу».

Музичне оформлення масового заходу (12 год.)

Для вдалого проведення театралізованих програм та свят важливу роль виконує музичне оформлення. Професійно підібраний музичний матеріал поряд з художнім оформленням є гарантованим успіхом проведення любого заходу. Для цього гуртківці познайомляться з наступними питаннями:

Функції музики:

- організуюча;
- стимулююча;
- об'єднуюча;
- релаксаційна;
- естетична.

Музика у програмі:

- підбір до теми;
- обробка;

Практикум: «Музичне оформлення масового заходу»

Постановча робота (42 год.)

Коли організатору дозвілля потрібно організувати захід, задля активізації аудиторії, залучення її до дії, йому необхідно мати свою «скарбничку» різноманітних методів впливу на аудиторію, якими він повинен вміло користуватися. Тому пропонуються наступні завдання:

Завдання №1. Вироблення уміння невимушено поводитись на сцені. Зміст та завдання постановочної роботи в колективі (підвищення сценічної культури дітей, ознайомлення їх з кращими зразками масових заходів.

Завдання №2. Підготовка до постановочної роботи: визначення теми; підбір музичного матеріалу; прорахування музики; визначення з сюжетної лінії; визначення образів; визначення кількості учасників; визначення стилю та жанру постановки.

Завдання №3. Добір учасників для майбутньої постановочної роботи.

Завдання №4. Планування репетицій (розклад, групи, структура, час проведення, місце проведення тощо).

Завдання №5. Добір музичного матеріалу . Музичні твори можуть бути: високохудожніми, цікавими, педагогічно ціле відповідними; романтично піднесеними (створювати еталони краси); доступними щодо осягнення змісту та виконання; різноманітними (представляти різні жанри).

Завдання №6. Визначення ідейно-тематичної концепції номеру (тема номеру та ідея номеру).

Завдання №7. Сценарно-композиційний план номеру..

Завдання №8. Проведення репетицій, робота над образами.

Завдання №9. Постановка етюдів майбутньої композиції.

Завдання №10. Вимоги до костюму.

Репетиційна робота (40 год.)

Спочатку на сцені проводяться технічні та монтувальні репетиції: Після репетицій, на яких відпрацьовується кожен номер – монтаж усіх, раніше

відшліфованих номерів в епізоди, а епізодів – у цілісне видовище. Ці репетиційні години краще використати для послідовної роботи відповідно до сценарію: від прологу – до фіналу. У сценічних умовах на номер і епізод починають працювати світло, звук, декорації, бутафорія, костюми. **Прогін усього видовища.** Виконавці повинні відчувати ритм, своє місце у загальній композиції, розрахувати свої сили, час виходу на сцену. На цьому етапі перевіряється і драматургія видовища, відбувається детальний аналіз, вносяться корективи. Завершальний етап репетиційної роботи – **генеральна репетиція,**

Концертна діяльність (8 год.)

Протягом року вихованці гуртка беруть активну участь у всіх масових заходах позашкільного закладу, а також приймають участь в оглядах і конкурсах (вища оцінка роботи гуртка).

Якщо гурток «Дозвілля» працює на базі школи, то на протязі навчального року він приймає активну участь у підготовці та проведенні заходів згідно плану виховної роботи в позакласний час у тісному контакті з педагогом-організатором, активом школи, класними керівниками, адміністрацією школи.

Підсумкове заняття (2 год.)

Підведення підсумків етапу навчання, обговорення та аналіз успіхів кожного вихованця.

Прогнозований результат

По закінченню другого року навчання учні повинні

Знати:

- форми організації та проведення масових заходів;
- основи сценарної майстерності;
- основи сценічної майстерності;
- що таке художнє оформлення масових заходів;
- що таке музичне оформлення масових заходів.

Вміти (володіти):

- обробляти сценарний та музичний матеріал;
- складати елементарний сценарний план та сценарій заходу;
- вільно спілкуватись з аудиторією;
- самостійно провести ряд ігор;
- виразити свою думку;
- аналізувати послідовність вчинків;
- виготовляти елементарний реквізит та елементи костюмів.

Орієнтовний перелік обладнання

- методична література(журнали, збірники сценаріїв, ігор);

- магнітофон;
- звуковідтворювальна та підсилювальна апаратура;
- персональний комп'ютер для обробки сценаріїв та музичного матеріалу;

Ігрові прилади навчання, як основи для проведення творчих тренінгів (ігрові набори, фломастери, маркери, фарби, ножиці, клей, набори білого та кольорового паперу, картону, пластилін, гудзики, нитки, т. д.);

- музична фонотека;
- CD, DVD-диски;
- відео-матеріали;
- декорації;
- костюми;
- реквізит;
- сценічний грим;

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуцький З. Т. Методика та організація роботи шкільного театрального гуртка. – Ж. «Позакласний час», № 23-24, 2009.
3. Єлескіна А. А. Програма гуртка «Організатори дозвілля». – Миколаїв: БТДЮ Ленінського району м. Миколаєва, 2007.
7. Краєзнавчі свята. – Х. : Вид. група «Основа», 2010. – 288ст.
8. Олійник І. В. Бесіди, сценарії, рольові ігри. – Тернопіль: «Навчальна книга-Богдан», 2009. – 72 ст.
9. Основи сценічного руху. Посібник для організатора шкільної художньої самодіяльності. – Ж. «Позакласний час», №7, 2002.
10. Наши любимые праздники в школе. Выпуск №4. – Х. «Основа», 2009. – 360 ст.
12. Сценарії свят. Організація та проведення / Упоряд. Якібчук Я. – Харків-Тернопіль: «Ранок», 2009. – 97 ст.
13. Українське народознавство: Навч. Посібник / За ред. Павлюка С., Горинь Г., Кирчіва Р. – Львів: «Фенікс», 1994. – 608 ст.
15. Шкода М. Свята і пам'ятні дати моєї країни. – Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО», 2009. – 250 ст.
16. Ісаєв В.М. Програма гуртка «Організатори дозвілля» Миколаїв: БТДЮ Ленінського району м. Миколаєва, 2012.